

ХРЭСТАМАТЫ, СТВОРАНЫЯ МАКСІМАМ І ЛЕАНІЛАЙ ГАРЭЦКІМІ

Лугоўскі Аляксандр Іванавіч

дацэнт кафедры беларускай літаратуры і культуры
ўстановы адукацыі “Беларускі дзяржаўны педагагічны ўніверсітэт
імя Максіма Танка”; кандыдат педагагічных навук, дацэнт
(г. Мінск, Беларусь)

Станаўленне методыкі выкладання беларускай літаратуры адбывалася пад ўплывам расійскіх метадыстаў XIX ст., з публікацыямі якіх М. Гарэцкі быў, безумоўна, знаёмы. Асабліва зацікаўлена ставіўся аўтар “Гісторыі беларускае літаратуры” да навуковых прац Ф. Буслаева, які выпрацаваў новую тэорыю навучання літаратуры: замест дагматычнага метаду ён увёў эўрыстычны. Гэта быў своеасаблівы прарыў у методыцы, бо на працягу ўсёй першай паловы XIX ст. у гімназіях Расіі вывучалася не сама літаратура, а тэорыя літаратуры ў форме рыторыкі і паэтыкі. Ад навучэнцаў патрабавалася завучванне канонаў літаратурнай творчасці, тэарэтычных паняццяў, чытанне твораў не патрабавалася, а тэксты выкарыстоўваліся толькі для падбору прыкладаў.

М. Гарэцкі быў перакананы, што прыгожае пісьменства нельга вывучаць толькі па літаратурнаўчых крыніцах. Ён адчуваў востры недахоп мастацкай літаратуры як ў сямігадовых школах (асноўны тып навучальных устаноў у Беларусі ў 1920-я гг.), так і ў ВНУ. Па даручэнні Наркамата асветы БССР М. Гарэцкі ўзяўся за падрыхтоўку хрэстаматыі беларускай літаратуры для шырокага кола чытачоў.

Самым складаным у гэтай справе было знайсці і выбраць патрэбныя тэксты: беларуская літаратура, асабліва старажытная, на той момант не была яшчэ як след сабраная. Гэты факт падштурхнуў М. Гарэцкага не ісці поўнасьцю за “Гісторыяй ...” і пры ўкладанні хрэстаматыі не ўключаць у яе творы нашаніўскага перыяду, а перавагу аддаць больш ранняй літаратуры. Сваё рашэнне М. Гарэцкі аргументаваў наступным чынам: “Патрэба ў выпісках з літаратуры нашаніўскага часу троху меншая, бо творы найнавейшых нашых пісьменнікаў, хоць і не ўсе, але ў большасці даступны грамадзянству ў продажы і ў бібліятэках. Таму з гэтай справай яшчэ можна чакаць лепшага часу” [2, с. 5].

У хрэстаматыю былі ўключаны і тэксты Ф. Скарыны, С. Буднага, А. Рымшы, Ф. Кміты-Чарнобыльскага, урыўкі з “Аповесці пра Атылу” і “Аповесці пра Трою” і інш., знойдзеныя ў 3-м томе фундаментальнай працы Я. Карскага “Беларусы”, які, як адзначыў М. Гарэцкі, “нягледзячы на ўсе труднасці, паважаны аўтар ласкава прыслаў гэтую сваю новую кнігу з Петраградскай Акадэміі навук землякам у Вільню, чым памог укладанню “Хрэстаматыі” і наогул развіццю роднае культуры ў краі” [2, с. 262].

М. Гарэцкі напоўніў “Хрэстаматыю...”, наколькі было магчыма, пазатэкставым кампанентам, што ў сучаснай школе з’яўляецца абавязковым патрабаваннем да падручнікаў хрэстаматыйнага тыпу. Акрамя тэкстаў мастацкай літаратуры, у кнізе змешчаны партрэты найбольш значных пісьменнікаў, многія творы (урыўкі) суправаджаюцца падрадкавым тлумачэннем незразумелых слоў і выслоўяў. Чытач мог знайсці тут каментарый да асобных гістарычных фактаў, святаў, абрадаў, звычаяў, пра якія вядзецца апавед у творы.

Адрасаваная навучэнцам “вышэйшых, пачатковых і сярэдніх школ, дапаўняючых вучыцельскіх курсаў і курсаў беларусазнаўства” новая кніга М. Гарэцкага пад назваю “Хрэстаматыя беларускае літаратуры: XI век – 1905 год” у 1922 г. выйшла ў Віленскім прыватным выдавецтве Б. А. Клецкіна, якое з 1913 па 1937 г. займалася выданнем літаратуры на беларускай, польскай і яўрэйскай мовах. На вокладцы і тытульным лісце выдання змешчана выява сейбіта, якая з’яўлялася эмблемай беларускага аддзела выдавецтва.

Створаная М. Гарэцкім хрэстаматыя мела ўніверсальны характар. Яна ахапіла вялікі пласт мастацкіх твораў ад старажытнасці да пачатку XX ст., што спрыяла атрымання вучнямі, студэнтамі і нават настаўнікамі высака-

якаснай для свайго часу літаратурнай адукацыі. Паказальна, што многія з твораў, якія ўвайшлі ў “Хрэстаматыю...” (“Слова пра паход Ігаравы”, паэмы “Энеіда навыварат” і “Тарас на Парнасе”, вершы Ф. Багушэвіча, п’еса В. Дуніна-Марцінкевіча “Пінская шляхта”), да цяперашняга часу застаюцца ў школьных вучэбных праграмах для абавязковага чытання і вывучэння.

У 1926 годзе ў Дзяржаўным выдавецтве Беларусі ў Мінску па рэкамендацыі Наркамата асветы БССР быў выдадзены падручнік-хрэстаматыя “Выпісы з беларускай літаратуры” (Частка I), падрыхтаваны калектывам аўтараў у складзе М. Гарэцкага, Ул. Дзяржынскага і П. Каравай. Кніга складаецца з двух раздзелаў: “Вусная народная творчасць” і “Старадаўнае пісьменства”. Першы раздзел, у якім прадстаўлена шырокае кола жанраў вусна-паэтычнай творчасці беларусаў, пачынаецца з уступнага артыкула, прысвечанага пытаннем сінкрэтызму першабытнага мастацтва, аўтарства і варыянтнасці фальклорных твораў, важнасці даследавання народнай творчасці для развіцця гуманітарных навук.

Відавочна, што для другога раздзела творы старажытнай літаратуры былі падабраны М. Гарэцкім, паколькі многія з іх былі змешчаны ў “Хрэстаматыі беларускай літаратуры. XI век – 1905 г.”

У “Выпісах...” выявіліся новыя падыходы аўтараў да кампазіцыі і зместу падручніка-хрэстаматыі: творы размешчаны ў строгай храналагічнай паслядоўнасці, часцей увесь тэкст, і з адпаведнымі біяграфічнымі і гісторыка-літаратурнымі даведкамі.

Для М. Гарэцкага падрыхтоўка падручнікаў была не толькі дзяржаўнай, але і сямейнай справай.

Леаніла Чарняўская (Гарэцкая), жонка пісьменніка, настаўнічала ў Першай Віленскай гімназіі і працавала над стварэннем чытанак для 1 – 4 гадоў навучання пад агульным загалоўкам “Родны край”. Кнігі выдаваліся з 1919 па 1936 г. і падпісваліся прозвішчамі Чарняўская, Гарэцкая і псеўданімам Чарняўшчынка. Псеўданім, відаць, быў абраны з мэтай зблізіць аўтарку і яе кніжак з маленькім чытачом.

У настаўніцкай і навукова-метадычнай дзейнасці Л. Гарэцкая арыентавалася на педагагічны вопыт Я. Коласа, аўтара “Другога чытання для дзяцей беларусаў” (1909). Пра ўплыў Коласа-педагога на “вучыцельку” Чарняўшчынку сведчыць другое (першае не знойдзена) выданне яе чытанкі “Родны край. Першая пасля лемантара кніжка да чытання” (Вільня, 1919). Чытанкі Я. Коласа і Л. Гарэцкай падобныя не толькі па змесце, але і па афармленні. Аднолькавы фармат, відаць, не без ініцыятывы выдавецтва, на вокладцы – малюнак, выкананы К. Каганцом (вясковы хлопчык на фоне зімовага пейзажу), творы згрупаваны ў раздзелы па тэматычным прынцыпе.

Акрамя твораў Я. Купалы, Я. Коласа, М. Багдановіча, М. Гарэцкага, З. Бядулі, аўтарка “Роднага краю” ва ўласным перакладзе прапаноўвала

дзеям творы Г. Сянкевіча, Э. Ажэшкі, А. Чэхава, І. Тургенева, Д. Маміна-Сібірака, А. Серафімовіча і іншых пісьменнікаў.

У 20-я гг. асаблівых поспехаў дасягнула школьнае краязнаўства. Як вялікі прыхільнік краязнаўчага руху, Л. Гарэцкая змяшчала ва ўсіх выпусках чытанкі матэрыялы, прысвечаныя гісторыі і сучаснасці Беларусі (навелы В. Ластоўскага “Бітва пад Оршай”, “Абарона Крычава”, асобныя раздзелы з кнігі Шпілеўскага “Падарожжа па Палессі і беларускім краі”, краязнаўчыя артыкулы А. Смоліча).

Падручнікі, створаныя Максімам і Леанілай Гарэцкімі, да нашых дзён не страцілі сваёй актуальнасці. Калі б не было беспадстаўных абвінавачванняў, арыштаў, высылак і расстрэлаў, а потым шматгадовага замоўчвання, школы Беларусі атрымалі б ад сям’і Гарэцкіх высакаякасныя нацыянальныя вучэбна-метадычныя комплексы па беларускай літаратуры.

Літаратура

1. Гарэцкі, М. Гісторыя беларускае літаратуры / М. Гарэцкі. – Мінск : Маст. літ., 1992.
2. Гарэцкі, М. Хрэстаматыя беларускае літаратуры; XI век – 1905 год / М. Гарэцкі. – Вільня : Віленскае беларускае выдавецтва Б. Клецкіна, 1922.